

DEPOPULACIJA ŽUPANIJA I DISPARITET U REGIONALNOM RAZVOJU HRVATSKE

Dane PEJNOVIĆ
Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb

UDK: 314.87(497.5-35)"1961/2001"
911.3:314>(497.5-35)"1961/2001"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 8. 2004.

Razlike u regionalnoj razvijenosti bitno su predodredile smjer i intenzitet prostornoga prerasmjesta stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća. Polarizacija naseljenosti, a u vezi s tim i razoran utjecaj rata iz prve polovice 1990-ih godina, imaju za posljedicu da je više ili manje intenzivnom depopulacijom u posljednjem međupopisnom razdoblju zahvaćeno oko 85% površine državnoga teritorija. U radu je istražena depopulacija županija kao rezultat regionalnoga dispariteta Hrvatske od 1961. do 2001. te povratni utjecaj polarizacije naseljenosti i ekonomskih aktivnosti na regionalni razvoj. Razlike u razvijenosti županija obrazložene su modelom kumulativne uzročnosti nastanka regionalnoga dispariteta, dok je prostorni razmještaj stanovništva između slabije razvijenih županija i središta polariziranoga razvoja razmotren kroz odnos centar – periferija. Istraživanje je pokazalo da najveće razvojno zaostajanje, i time uvjetovano smanjenje broja stanovnika, od početka 1960-ih godina bilježe županije s perifernim položajem i slabije razvijenim glavnim središnjim naseljem. Pogoršan vitalitet stanovništva, kao rezultat iseljavanja stanovništva do početka 1990-ih godina, te utjecaj rata nakon toga uzrokovali su najviše stope njihove depopulacije i od 1991. do 2001. S druge strane, intenzivno prostorno okupljanje stanovništva i na taj način stvorene razlike u razmještaju radnoga potencijala odrazili su se u dosad najvećem disparitetu u regionalnom razvoju Hrvatske. Njegovi su polovi Grad Zagreb, odnosno Zagrebačka regija (Grad Zagreb i Zagrebačka županija) i Ličko-senjska županija, od kojih je potonja zahvaćena i najintenzivnijim demografskim izumiranjem.



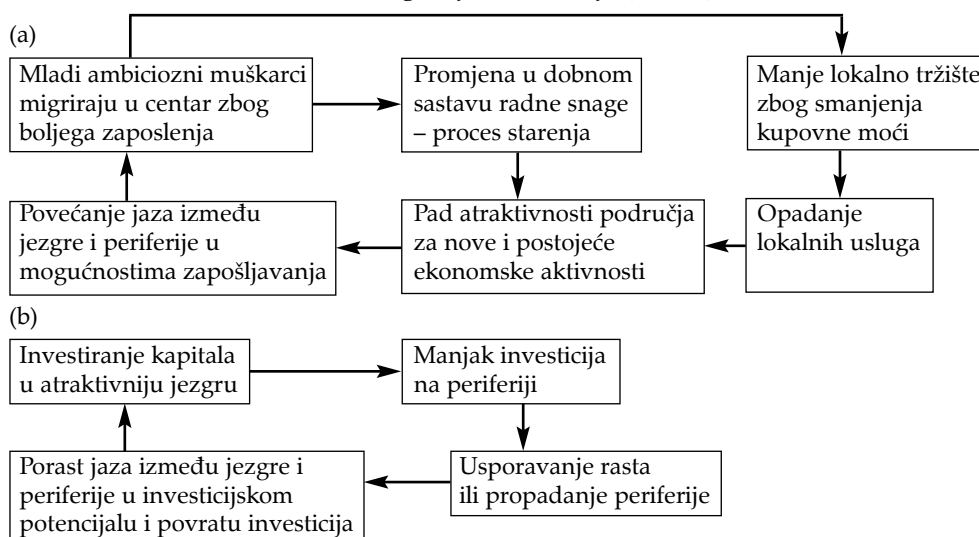
Dane Pejnović, Prirodoslovno-matematički fakultet,
Geografski odsjek, Marulićev trg 19/2, p. p. 595,
10 001 Zagreb, Hrvatska. E-mail: dapejno@geog.pmf.hr

UVOD

Neravnomjeran regionalni razvoj opća je zakonitost gospodarskoga razvoja u tranziciji iz tradicionalnoga agrarnog u moderno industrijsko i tercijarno društvo, a dolazi do izražaja u polarizaciji ekonomskih aktivnosti, stanovništva i dohotka. U takvoj prostorno-ekonomskoj organizaciji središta polariziranoga razvoja počinju se izdvajati sve većom koncentracijom ekonomskih aktivnosti i kapitala, a na taj način i većim mogućnostima za inovacije i razvoj, za razliku od periferije, koju zbog ograničenih resursa i slabih mogućnosti za inovacije karakterizira sporiji rast i zaostajanje u razvoju. Odnos između središta i periferije dolazi do izražaja u prostornim tokovima kapitala, sirovina i drugih dobara te migraciji radne snage između središta i periferije (Koči-Pavlaković, 1996.). Takvi razvojni procesi uzrokuju jačanje dispariteta u regionalnom razvoju, čiji progresivni rast sve više opterećuje društveno-ekonomski razvoj, s tendencijom destabilizacije zemlje u cjelini.

Prema teoriji regionalnoga razvoja, takav prostorno-razvojni disparitet rezultat je kumulativne uzročnosti (*Cumulative causation*), pri čemu ekonomske snage imaju tendenciju produbljavanja – umjesto smanjivanja – razlika u regionalnoj razvijenosti (Witherick i sur., 2001.). Zbog većega privlačenja investicija, inovacija, boljih usluga itd., razvijene regije postaju još naprednije. Nasuprot tome, slabije razvijena područja karakterizira inverzni razvoj u obliku silazne spirale (*Downward spiral*). Negativni razvojni proces sam stvara daljnju nezaposlenost, potiče emigraciju i smanjuje povjerenje investitora. Slijed posljedica na periferiji može se definirati kao začarani krug (*Vicious circle*) koji uključuje dva kauzalna problemska kruga – radne migracije i investicije (slika 1).

● SLIKA 1
Začarani krugovi ili silazne spirale tipični za periferiju; (a) radne migracije, (b) investicije
Izvor:
Whiterick i sur. (2001.)



Opadanje broja stanovnika, kao rezultat radne emigracije, istodobno je posljedica i uzrok zaostajanja u regionalnom razvoju. Kako se u pravilu iseljava mlađe stanovništvo (mladi i mladi naraštaji zrele dobne skupine), to zbog slabljenja radnoga potencijala periferije uzrokuje njezino još veće zaostajanje u regionalnom razvoju. U isti mah dolazi i do pogoršanja strukturnih i biovitalnih karakteristika preostalog stanovništva, što se neposredno (procesom starenja i prirodnoga pada) odražava na još intenzivnije smanjenje broja stanovnika periferije. Zbog takve njihove međusobne uvjetovanosti, stupanj depopulacije posredan je pokazatelj i relativnih razlika u razvijenosti pojedinih dijelova nacionalnoga teritorija.

S obzirom na to da je stanovništvo i temeljni agens ekonomskoga rasta i čimbenik preobrazbe regionalnih struktura, ono je jedan od tri ključna parametra regionalnoga razvoja (gospodarski, društveni i demografski razvoj), pa prema tome i neizostavan dio odgovarajućih analitičkih radova. To se odnosi i na istraživanja regionalnog razvoja Hrvatske, kako onih do početka 1990-ih (Baletić, Marendić, 1982.; Bogunović, 1985.; Baletić, 1985.), tako i recentnih istraživanja (Fröhlich, 1999.; Turčić, 2001.).

Dosad je najpotpunija analiza demografskog razvoja u kontekstu regionalnog razvoja Hrvatske izložena u radu *Dugoročne tendencije kretanja stanovništva županija u Republici Hrvatskoj 1961. do 1991.* I. Turčića (2001.). U tom izvanredno dokumentiranom radu o prostornom razmještaju, dinamici i strukturnim obilježjima stanovništva županija izložena je i promjena broja stanovnika po županijama prema popisima stanovništva od 1961. do 1991. godine, uključujući i proces depopulacije u promatranom 30-godišnjem razdoblju. Potencijalna iskoristivost tih pokazatelja donekle je umanjena činjenicom što se provedena demografska analiza temeljila na prostornom obuhvatu županija iz 1992. godine, što podrazumijeva da ne korespondiraju s aktualnim teritorijalno-političkim ustrojem.¹

Predmet istraživanja ovoga rada jest depopulacija suvremenih županija u uvjetima neravnoteže regionalnog razvoja Hrvatske od 1961. do 2001. Takav tematski okvir kao temeljni cilj nalaže potrebu istraživanja razvojnih sukcesija depopulacije, odnosno širenja i produbljavanja procesa pod utjecajem sve većega dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske. Rad bi također trebao pokušati odgovoriti i na neka posebna pitanja, kao što su: 1. koliko su razlike u intenzitetu depopulacije županija do početka 1990-ih godina uvjetovane nepravilnom nodalno-funkcionalnom organizacijom zemlje, odnosno nerazvijenim urbanim sustavom, 2. u kojoj su mjeri ratna zbivanja 1991. – 1995. utjecala na prostorne razlike u intenzitetu depopulacije Hrvatske i 3. kako se prostorno diferencirana depopulacija povratno odražava na razlike u suvremenom regionalnom razvoju Hrvatske.

Na osnovi empirijskih spoznaja i rezultata recentnih radova, uključujući i vlastita prethodna istraživanja (Pejnović, 2003.), mogu se postaviti sljedeće radne hipoteze:

1. intenzitet depopulacije i razina regionalnoga razvoja županija u neposrednom su odnosu

2. stabilizacija naseljenosti uzročno je najuže povezana s (ne)razvijenošću glavnoga središnjeg naselja županije

3. ratna zbivanja u prvoj polovici 1990-ih godina najteže su pogodila pogranična i slabije razvijena područja Hrvatske, što ima za posljedicu relativno najveću depopulaciju tih županija

4. opadanje radnoga potencijala te pogoršana strukturna i dinamička obilježja stanovništva županija s najintenzivnijom depopulacijom povratno se odražavaju na njihovo još izrazitije zaostajanje u regionalnom razvoju Hrvatske.

METODOLOGIJA, PERIODIZACIJA I PROSTORNA SHEMA ANALIZE

Više je razloga, iz sfere tzv. objektivnih okolnosti, koji su utjecali na izbor metodološkoga pristupa, periodizaciju i prostornu shemu istraživanja u razmatranju međuzavisnog utjecaja regionalnoga razvoja i depopulacije u Hrvatskoj od 1961. do 2001. godine. Prvi je problem nepostojanje homogenoga niza indikatora regionalnoga razvoja za promatrano 40-godišnje razdoblje. Drugo je promjena popisne metodologije, što uzrokuje da podaci Popisa stanovništva iz 2001. nisu neposredno usporedivi s rezultatima prethodnih popisa stanovništva. Treće je razvojni diskontinuitet, tj. različiti uvjeti regionalnoga razvoja do početka 1990-ih godina i nakon toga, kao rezultat promjene političko-pravnog okvira i društveno-političkoga sustava Hrvatske, odnosno ratnih zbivanja u prvoj polovici 1990-ih godina.

Sve je to utjecalo na izbor županijske strukture kao najpovoljnije prostorne sheme istraživanja, a međupopisnih razdoblja kao vremenskih jedinica za analizu međuzavisnog utjecaja regionalnoga razvoja i depopulacije. Županije su najpovoljnije prostorne cjeline za istraživanje regionalnoga razvoja iz više razloga. Prvo, kao jedinice srednjega ranga upravno-teritorijalne hijerarhije, one su razmjerno stabilne prostorne cjeline za statistička istraživanja. Osim toga, one su i prostorno-planske cjeline regionalne koordinacije (Rogić, 1996.). Iako prostorni obuhvat županija, kao suvremenih planskih regija, u pravilu odgovara nodalno-funkcionalnim regijama postojećih županijskih središta, u nekim slučajevima postoje i znatnija odstupanja od toga pravila.²

S obzirom na to da ne postoji homogeni niz pokazatelja o regionalnom razvoju suvremenih županija od početka 1960-ih godina, kao posredan pokazatelj razlika u razvijenosti uzeti su podaci o općoj razvijenosti općina i zajednica općina

1970-ih i 1980-ih godina (Baletić, Marendić, 1982.; Baletić, 1985.), odnosno narodni dohodak županija (prema prostornom obuhvatu iz 1992. godine) od 1962. do 1990. (Turčić, 1997.). Iako tadašnji obračun narodnoga dohotka odstupa od danas prihvaćene metodologije,³ na taj način omogućeno je usporedno praćenje dinamike gospodarskoga razvitka prostornih jedinica (općina, zajednica općina, ranijih županija) do početka 1990-ih godina i njegov utjecaj na depopulaciju postojećih županija.

U skladu s poimanjem regionalnoga razvoja kao "kompleksnoga i dinamičnoga procesa transformacije regionalnih struktura" (Bogunović, 1985.), kao indikator suvremenoga regionalnog razvoja Hrvatske upotrijebljeni su pokazatelji polariziranoga razvoja Hrvatske, izloženi u jednom od prethodnih istraživanja (Pejnović, 2003.). U njemu su istražene relativne razlike u regionalnom razvoju županija na temelju sedam varijabli demografskoga i socijalno-ekonomskoga razvoja: udjela županija u broju stanovnika, investicijama u dugotrajnu imovinu, aktivnom stanovništvu i ukupnom broju zaposlenih Hrvatske te strukturi zaposlenih u županijama po sektorima djelatnosti (primarnom, sekundarnom i tercijarnom). Kvantitativnim vrednovanjem izabраниh parametara dobiven je bodovni pokazatelj razvijenosti županija, na temelju čega je izvršena tipologija regionalnoga razvoja Hrvatske.⁴

Kao pokazatelj depopulacije iskorišteni su podaci o međupopisnoj promjeni broja stanovnika po postojećim županijama od 1961. do 2001. Podaci o broju stanovnika u županijama za 1961. godinu preuzeti su iz rada A. Akrapa (2002.), dok su za ostale popisne godine upotrijebljeni podaci iz naznačenih statističkih izvora.

Sadašnji problem metodoloških razlika između posljednjeg popisa i prethodnih popisa u radu je ublažen tako što je međupopisna promjena 1991. – 2001. izračunana na temelju usporedbe ukupnoga broja stanovnika 1991. i stalnih stanovnika naselja popisa (stupac 3) iz Popisa stanovništva 2001. godine.⁵

Izloženi pristup omogućuje detaljan uvid u prostorno i vremensko pulsiranje procesa depopulacije kao rezultat neravnoteže u regionalnom razvoju Hrvatske od 1961. do 1991., utjecaj ratnih zbivanja na prostorno diferencirano opadanje broja stanovnika od 1991. do 2001. te povratni utjecaj polarizacije naseljenosti i ekonomskih aktivnosti na suvremeni regionalni razvoj zemlje.

REZULTATI ANALIZE

Unatoč spoznaji o postojanju regionalnih nejednakosti i potrebi njihova rješavanja već između dva svjetska rata, do najvećega dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske došlo je nakon Drugog svjetskog rata, posebno od početka 1950-ih godina kao rezultat dinamične gospodarsko-socijalne tranzicije

● TABLICA 1
Preobražaj socijalno-
ekonomske strukture
stanovništva Hrvatske
1953. – 2001.

kojom je Hrvatska prešla razvojnu etapu od slabo razvijene pretežno poljoprivredne do srednje razvijene zemlje diverzificiranoga i sve otvorenijega gospodarstva 2001. godine (tablica 1).

Godina	Sektori gospodarskih djelatnosti				Ukupno
	I.	II.	III.	IV.	
1953.	67,2	13,0	12,9	6,9	100,0
1961.	53,9	20,4	14,5	11,2	100,0
1971.	42,4	25,7	21,0	10,9	100,0
1981.	24,4	33,8	27,4	14,4	100,0
1991.	15,5	33,8	32,7	18,0	100,0
2001.	3,0	33,6	33,9	29,5	100,0

Izvor: Popis stanovništva 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001. godine

Ta se socijalno-ekonomska transformacija odvijala različitim dinamikom i s prostorno diferenciranim učincima, ovisno o promjeni težišta gospodarskoga razvoja i poredbenim prednostima pojedinih regija. To se na odgovarajući način odrazilo i na regionalni razvoj, odnosno promjenu prostornih odnosa unutar zemlje.

U dvadesetomogodišnjem razdoblju – od 1962. do 1990. – gospodarstvo Hrvatske zabilježilo je prosječnu godišnju stopu rasta od 3,7%, što predstavlja umjerenu stopu rasta. Najdinamičnijim gospodarskim razvojem u tom razdoblju izdvaja se Međimurska županija (5,2%). U cjelini brži rast od prosjeka zemlje ostvarile su i primorske županije (s iznimkom Primorsko-goranske županije – 3,2%), dok je Grad Zagreb zabilježio čak nižu stopu rasta (3,4%) od prosjeka Hrvatske. S druge pak strane, najsporijim gospodarskim rastom u promatranom razdoblju ističe se Ličko-senjska županija (1,8%), a potom Sisačko-moslavačka (2,5%), Vukovarsko-srijemska (2,8%) i Karlovačka županija (2,9%)⁶ (Turčić, 1997.).

Regionalni razvoj i depopulacija županija u 1960-im godinama (od 1961. do 1971.)

Najdinamičniji gospodarski razvoj i s njim povezana socijalna i prostorna pokretljivost stanovništva u drugoj polovici 20. stoljeća odvijali su se 1960-ih godina. To razdoblje karakterizira najviša prosječna godišnja stopa rasta nacionalnoga dohotka (6,1%), najintenzivnije socijalno prestrukturiranje i odgovarajuća socioekonomska transformacija (tablica 2).

Uz industrijalizaciju, brz razvoj u tom razdoblju bilježe i djelatnosti tercijarnoga sektora, posebno turizam. Razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u vodećim gradskim središtima uzrokovao je intenzivan prostorni preraspored stanovništva,

tako da se postupno izdvajaju dvije težišne zone urbanizacije: zagrebačka u unutrašnjosti i jadransko-priobalna.

Indikatori	1961.	1971.	Promjena 1961. – 1971.	
			Aps.	%
Broj stanovnika	4.159.696	4.426.221	266.525	6,4
Poljoprivrednici				
Broj	1.824.819	1.211.999	-612.820	-33,6
Udio	43,9	27,4		-37,6
Socioekonomski sastav				
I.	53,9	42,4		-21,3
II.	20,4	25,7		26,0
III.	14,5	21,0		44,8
IV.	11,2	10,9		-2,7
	100,0	100,0		

Izvor: Popis stanovništva 1961. i 1971.

● **TABLICA 2**
Temeljni pokazatelji demografskoga i socijalno-ekonomskoga razvoja Hrvatske od 1961. do 1971. godine

Zahvaljujući snažnoj litoralizaciji, najveću prosječnu godišnju stopu rasta nacionalnoga dohotka među hrvatskim županijama u tom razdoblju bilježi Splitsko-dalmatinska županija (9,0%). Nasuprot tome, najnižom prosječnom stopom rasta nacionalnoga dohotka izdvaja se Ličko-senjska županija (1,6%).⁷ To se na odgovarajući način odrazilo i na prostorne procese, čija su temeljna obilježja polarizirani razvoj i ruralni egzodus. Prostorni polovi takva razvoja bili su grad Zagreb i Lika. U prilog tomu svjedoči podatak da se 1960-ih godina Zagreb povećao za 82.439 stanovnika, što je pridonijelo da su na kraju toga razdoblja doseljenici činili oko 60% od ukupnoga broja stanovnika grada (459.464 st. 1971.) (Nejašmić, 1994.). U istom razdoblju neto migracijski saldo Like iznosio je 19.304 stanovnika (Pejnović, 1996.), što upućuje na intenzitet iseljavanja iz toga prostora kao rezultat zaostajanja u regionalnom razvoju zemlje.⁸

Važan čimbenik iseljavanja iz takvih – slabije razvijenih – područja u tom desetljeću bilo je i zapošljavanje u inozemstvu. Početkom 1970-ih godina na radu u inozemstvu bilo je 194.009 stanovnika, odnosno gotovo desetina (9,6%) ekonomski aktivnoga stanovništva Hrvatske. Doda li se tome i 30.713 članova njihovih obitelji, proizlazi da je u inozemstvu ukupno boravilo 224.722 stanovnika, odnosno 5,1% ukupnoga stanovništva zemlje. Po broju zaposlenih u inozemstvu u tom desetljeću prednjačili su Grad Zagreb (20.619) i Splitsko-dalmatinska županija (19.753), zatim Zadarsko-kninska (14.515) te Karlovačka (12.976), Osječko-baranjska (12.451) i Sisačko-moslavačka županija (12.000). S druge pak strane, najveći udio zaposlenoga aktivnog stanovništva u inozemstvu imale su Međimurska (17,8%), Ličko-senjska (15,2%) i Zadarsko-kninska županija (14,4%)⁹ (Turčić, 2001.).

● **TABLICA 3**
Polarizacija naseljenosti i proces depopulacije Hrvatske na razini županija od 1961. do 1971. godine

Intenzivan prostorni preraspmještaj stanovništva u uvjetima polariziranoga razvoja Hrvatske i zapošljavanja u inozemstvu odrazio se na širenje i produbljanje procesa depopulacije u razvojno opterećenim dijelovima zemlje (tablica 3).

Prostorna cjelina	Površina km ²	Broj stanovnika		Promjena 1961. – 1971.		Udio u površini stan.	
		1961.	1971.	Aps.	%	1961.	1971.
<i>Republika Hrvatska</i>	56.542	4.159.696	4.426.221	266.525	6,4	100,0	100,0
<i>Županije s porastom broja stanovnika</i>	31.062	2.655.678	2.981.097	325.497	12,3	54,9	67,4
<i>Županije s padom broja stanovnika</i>	25.480	1.504.018	1.445.124	-58.894	-3,9	45,1	32,6
– Zagrebačka	3078	234.581	232.836	-1.745	-0,7	5,4	5,3
– Krapinsko-zagorska	1230	168.952	161.247	-7.705	-4,6	2,2	3,6
– Karlovačka	3622	202.431	195.096	-7.335	-3,6	6,4	4,4
– Koprivničko-križevačka	1734	143.019	138.994	-4.025	-2,8	3,1	3,1
– Bjelovarsko-bilogorska	2638	167.599	157.806	-9.793	-5,8	4,7	3,6
– Ličko-senjska	5350	118.329	106.433	-11.896	-10,1	9,5	2,4
– Virovitičko-podravska	2021	127.512	116.314	-11.198	-8,8	3,6	2,6
– Šibensko-kninska	2994	164.757	161.199	-3.558	-2,2	5,3	3,6
– Istarska	2813	176.838	175.199	-1.639	-0,9	5,0	4,0

Izvor: Broj stanovnika 1961. godine prema: Akrap, 2002.; broj stanovnika 1971. godine prema: *Statistički ljetopis RH*, 2002.

Najveća depopulacija Ličko-senjske, Virovitičko-podravske i Bjelovarsko-bilogorske županije jasno upućuje na uzročno-posljedičnu vezu između razvijenosti glavnoga središnjeg naselja i intenziteta depopulacije navedenih županija 1960-ih godina. Bjelovar (15.760) razvijao se u sjeni razvijenoga makroregionalnog središta (Zagreb) u međuprostoru prometnih koridora, kao slabije razvijen regionalni centar, tako da je u razdoblju najdinamičnije socijalno-prostorne pokretljivosti stanovništva, između 1961. i 1971., porastao za tek nešto više od trećine stanovništva (5237, odnosno 33,2%). Virovitica (14.115) razvijala se kao mikroregionalno središte izrazito periferne regije, u zoni preklapanja gravitacijskih utjecaja Zagreba i Osijeka, što se odrazilo na skroman porast broja stanovnika (za 2263, odnosno 16,0%). Poseban je pak slučaj Gospić (6767), koji je okupljao prostranu ličku regiju (gotovo 10% površine Hrvatske), koja je uz to i područje s najvećim problemima. Pritom, jedva je udovoljavao kriteriju za mikroregionalno središte. Na njegovo tadašnje gospodarsko zaostajanje upućuje i skroman demografski rast u desetogodišnjem razdoblju (1279, odnosno 18,9%).

Regionalni razvoj i depopulacija županija u 1970-im godinama (od 1971. do 1981.)

● **TABLICA 4**
Temeljni pokazatelji demografskog i socijalno-ekonomskog razvoja Hrvatske 1971. – 1981. godine

Dinamičan gospodarski razvoj i socioekonomski preobražaj nastavili su se i 1970-ih godina, ali nešto sporije nego u prethodnom razdoblju (s prosječnom godišnjom stopom rasta narodnoga dohotka od 5,6%). To je rezultiralo brzim socijalnim prestrukturiranjem stanovništva, čije je temeljno obilježje i dalje bila deagrarizacija (tablica 4).

Indikatori	1971.	1981.	Promjena 1971. – 1981.	
			Aps.	%
Broj stanovnika	4.426.221	4.601.469	175.248	4,0
Poljoprivrednici				
Broj	1.211.999	667.696	-544.303	-44,9
Udio	27,4	14,5		-47,1
Socioekonomski sastav				
I.	42,4	24,4		-42,5
II.	25,7	33,8		31,5
III.	21,0	27,4		30,5
IV.	10,9	14,4		32,1
	100,0	100,0		

Izvor: Popis stanovništva 1971. i 1981.

Najvišu prosječnu godišnju stopu gospodarskoga rasta među županijama u tom razdoblju zabilježila je Međimurska županija (7,9%), rubno smještena, pretežno ruralna i najgušće naseljena županija Republike Hrvatske. Takav njezin razvoj posljedica je kumulativne uzročnosti više čimbenika, od razmjerno brze industrijalizacije, prije svega Čakovca, do najbrže primjene inovacija i osuvremenjavanja tradicionalnih djelatnosti pod utjecajem zapošljavanja u inozemstvu (Austrija, Slovenija).¹⁰

Nasuprot tome, najsporijim rastom i dalje se isticala Ličko-senjska županija (s prosječnom godišnjom stopom od 3,7%). Takvim zaostajanjem u prekretničkom razdoblju društveno-gospodarskoga razvoja Hrvatske, 1960-ih i 1970-ih godina, lički dio te županije sve se više počinje izdvajati kao područje s najvećim razvojnim problemima u Hrvatskoj. Na dubinu problema tadašnjega regionalnog razvoja Like upućuje podatak da je zajednica općina Gospić tada najnerazvijenija zajednica općina u Hrvatskoj, sa samo 57,1% prosječne razvijenosti Hrvatske 1976. godine (Marendić i sur., 1982.) i jedina u kojoj su se sve općine od sredine 1970-ih godina nalazile u kategoriji nedovoljno razvijenih krajeva.¹¹ U takvim okolnostima iseljavanje se nastavilo neznatno smanjenim intenzitetom nego u prethodnom razdoblju, što potkrjepljuje i neto migracijski saldo od 16.728 stanovnika, odnosno 15,6% ukupnoga stanovništva regije iz 1971. godine (Pejnović, 1999.).

Intenzivna prostorna pokretljivost stanovništva između ruralne periferije i polova prostornoga razvoja odrazila se na različito kretanje broja stanovnika u županijama (tablica 5).

Prostorna cjelina	Površina km ²	Broj stanovnika		Promjena 1971. – 1981.		Udio u površini stan.	
		1971.	1981.	Aps.	%	1971.	1981.
<i>Republika Hrvatska</i>	56.542	4.426.221	4.601.469	175.248	4,0	100,0	100,0
<i>Županije s porastom broja stanovnika</i>	30.684	3.028.739	3.273.701	244.962	8,1	54,3	71,1
<i>Županije s padom broja stanovnika</i>	25.858	1.397.482	1.327.768	-69.714	-5,0	45,7	28,9
– Krapinsko-zagorska	1230	161.247	153.567	-7.680	-4,8	2,2	3,3
– Sisačko-moslavačka	4448	258.643	255.292	-3.351	-1,3	5,4	5,5
– Karlovačka	3622	195.096	186.169	-8.927	-4,6	6,4	4,0
– Koprivničko-križevačka	1734	138.994	133.790	-5.204	-3,7	3,1	2,9
– Bjelovarsko-bilogorska	2638	157.806	149.458	-8.348	-5,3	4,7	3,2
– Ličko-senjska	5350	106.433	90.836	-15.597	-14,7	9,5	2,0
– Virovitičko-podravaska	2021	116.314	107.339	-8.975	-7,7	3,6	2,3
– Požeško-slavonska	1821	101.750	99.189	-2.561	-2,5	3,2	2,2
– Šibensko-kninska	2994	161.199	152.128	-9.071	-5,6	5,3	3,3

Izvor: Popis stanovništva 1971. i 1981. prema *Statističkom ljetopisu RH*, 2002.

● **TABLICA 5**
Polarizacija naseljenosti
i proces depopulacije
Hrvatske na razini žu-
panija od 1971. do
1981. godine

Usporedba s prethodnim međupopisnim razdobljem pokazuje da je 1970-ih godina došlo do širenja i produbljanja procesa depopulacije. Smanjenjem broja stanovnika tada je bila zahvaćena otprilike petinu veća površina sa znatno većom ukupnom stopom depopulacije nego 1960-ih godina.

Intenzivnom depopulacijom u tom razdoblju posebno se izdvaja Ličko-senjska županija, s dvostruko većim smanjenjem broja stanovnika nego u prethodnom razdoblju, odnosno trostruko većom negativnom stopom od prosjeka za depopulacijom zahvaćene županije Hrvatske.¹² Potom slijedi Šibensko-kninska, pa Virovitičko-podravaska, Karlovačka i Bjelovarsko-bilogorska županija. U Šibensko-kninskoj županiji to je prije svega rezultat iseljavanja iz nerazvijenoga i tradicionalno emigracijskoga područja Dalmatinske zagore,¹³ a u Karlovačkoj iz kordunskoga prostora.¹⁴

Jačanje dispariteta između središta polariziranoga razvoja i sve prostranijih depopulacijskih područja već je 1970-ih godina istaknulo problem neodgovarajuće nodalno-funkcionalne organizacije, posebno manjak gradova srednje veličine koji bi stabilizirali naseljenost u gospodarski slabije razvijenim perifernim područjima. To se prije svega odnosi na Liku, Dalmatinsku zagoru, Kordun, bjelovarsko-bilogorski prostor i virovitičku Podravinu.

Uz polarizirani razvoj Hrvatske, istaknuti čimbenik širenja i intenziviranja procesa depopulacije i dalje je bilo zapo-

šljavanje u inozemstvu, iako je 1981. na radu u inozemstvu bilo otprilike za petinu manje aktivnih stanovnika nego 1971. godine.¹⁵ Za procjenu utjecaja radnih migracija izvan zemlje na depopulaciju znakovit je podatak da su, poslije Međimurske županije (13%), najveći udio zaposlenih u inozemstvu imale upravo županije s najvećom depopulacijom – Ličko-senjska i Šibensko-kninska (10,3%).

Regionalni razvoj i depopulacija županija u 1980-im godinama (od 1981. do 1991.)

● **TABLICA 6**
Temeljni pokazatelji demografskog i socijalno-ekonomskog razvoja Hrvatske od 1981. do 1991. godine

Kao rezultat sve veće krize društveno-ekonomskoga sustava, osamdesete godine obilježene su izrazitom stagnacijom. Štoviše, na razini Hrvatske zabilježena je negativna prosječna godišnja stopa rasta nacionalnoga dohotka od -0,2%. To se na odgovarajući način odrazilo i na slabiji intenzitet socijalnoga prestrukturiranja stanovništva, posebno na skroman porast udjela zaposlenih u sekundarnom sektoru (tablica 6).

Indikatori	1981.	1991.	Promjena 1981. – 1991.	
			Aps.	%
Broj stanovnika	4.601.469	4.784.265	182.795	4,0
Poljoprivrednici				
Broj	667.696	409.647	-258.049	-38,6
Udio	14,5	8,6		-40,7
Socioekonomski sastav				
I.	24,4	15,5		-36,5
II.	33,8	33,8		13,3
III.	27,4	32,7		19,3
IV.	14,4	18,0		25,0
	100,0	100,0		

Izvor: Popis stanovništva 1981. i 1991.

U takvim uvjetima ponovo se povećalo značenje zapošljavanja u inozemstvu, što se očituje u porastu broja zaposlenih u inozemstvu 1991. otprilike za 16% u odnosu na 1981. godinu.¹⁶

Najdinamičniji razvoj među županijama u tom kriznom razdoblju zabilježila je bivša Zadarsko-kninska županija, s prosječnom godišnjom stopom rasta narodnoga dohotka od 2,2% (Turčić, 1997.). Tadašnje izdvajanje sjevernodalmatinskoga prostora rezultat je bržeg industrijskog i općenito društveno-gospodarskoga razvoja njegova regionalnog središta pod utjecajem prethodno kompletirane prometne infrastrukture.¹⁷

Nasuprot tome, najnepovoljniji regionalni razvoj među hrvatskim županijama 1980-ih zabilježila je Sisačko-moslavačka županija (-2,6%). Takvo njezino zaostajanje posljedica je industrijske strukture toga prostora, u kojoj su središnje mje-

● **TABLICA 7**
Polarizacija naseljenosti
i proces depopulacije
Hrvatske na razini žu-
panija od 1981. do
1991. godine

sto zauzimali pogoni krizom ponajviše pogođenih grana, kao što su crna metalurgija, tekstilna i prehrambena industrija. Negativne stope rasta narodnoga dohotka 1980-ih godina još su bilježile i Vukovarsko-srijemska (-1,5%), Grad Zagreb i Karlovačka županija (-0,9%) te Osječko-baranjska, Krapinsko-zagorska i Ličko-senjska županija (-0,9%) (Turčić, 1997.).

Tadašnje razlike u regionalnom razvoju dopunjuju i podaci o općoj razvijenosti bivših zajednica općina 1983. godine, pri čemu su se zajednice općina Gospić i Bjelovar izdvajale sa 71,4, odnosno 75,7% prosječne razvijenosti Republike Hrvatske (Baletić, 1985.). To pokazuje zamjetno smanjenje njihova zaostajanja u regionalnom razvoju Hrvatske, kao rezultat primjene poticajnih mjera za razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva od sredine 1970-ih godina.

Kasna faza ruralnog egzodusa i smanjen regionalni disparitet odrazili su se na osjetno slabiji opseg i intenzitet depopulacije 1980-ih godina nego u prethodnom razdoblju (tablica 7).

Prostorna cjelina	Površina km ²	Broj stanovnika		Promjena 1981. - 1991.		Udio u površini stan.	
		1981.	1991.	Aps.	%	1981.	1991.
<i>Republika Hrvatska</i>	56.542	4.601.469	4.784.265	182.796	4,0	100,0	100,0
<i>Županije s porastom broja stanovnika</i>	35.499	3.525.018	3.736.378	211.360	6,0	62,8	78,1
<i>Županije s padom broja stanovnika</i>	21.043	1.076.451	1.047.887	-28.564	-2,7	37,2	21,9
- Krapinsko-zagorska	1230	153.567	148.779	-4.788	-3,1	2,2	3,1
- Sisačko-moslavačka	4448	255.292	251.332	-3.960	-1,6	7,9	5,3
- Karlovačka	3622	186.169	184.577	-1.592	-0,9	6,4	3,9
- Koprivničko-križevačka	1734	133.790	129.397	-4.393	-3,3	3,1	2,7
- Bjelovarsko-bilogorska	2638	149.458	144.042	-5.416	-3,6	4,7	3,0
- Ličko-senjska	5350	90.836	85.135	-5.701	-6,3	9,5	1,8
- Virovitičko-podravska	2021	107.339	104.625	-2.714	-2,5	3,6	2,2

Izvor: Popis stanovništva 1981. i 1991. prema *Statističkom ljetopisu RH*, 2002.

Tradicionalno depopulacijskim županijama, kao što su Ličko-senjska i Bjelovarsko-bilogorska, izrazitijim demografskim regresom u ovom razdoblju pridružile su se i Krapinsko-zagorska, Koprivničko-križevačka i Sisačko-moslavačka županija. Uz nerazvijenost, odnosno krizu funkcije rada u glavnom središnjem naselju,¹⁸ tome je pridonijelo i pojačano zapošljavanje u inozemstvu u uvjetima gospodarske recesije u zemlji. Podatak da je najveći udio ekonomski aktivnoga stanovništva na radu u inozemstvu 1991. imala Ličko-senjska županija (16,4%) upućuje na to da je takav oblik zapošljavanja imao posebno značenje za županije koje su zaostajale u regionalnom razvoju.

Prostorno diferencirana depopulacija Hrvatske 1991. – 2001.

Sve nepovoljnija strukturna i biodinamička obilježja stanovništva (prije svega okrnjen dobni sastav i smanjenje prirodnoga prirasta) do početka 1990-ih godina, a potom i rušilački učinci rata, uzrokovali su demografski regres Hrvatske u posljednjem međupopisnom razdoblju. U tom turbulentnom razdoblju, obilježenom ratnim zbivanjima, poratnom obnovom i tranzicijskim problemima došlo je i do razmjerno dinamičnoga socijalno-ekonomskog preobražaja. S jedne strane, odražava ga zrela faza deagrarizacije, a s druge nagli porast broja i udjela zaposlenih u djelatnostima kvartarnog sektora (tablica 8).

● **TABLICA 8**
Temeljni pokazatelji demografskog i socijalno-ekonomskoga razvoja Hrvatske od 1991. do 2001. godine

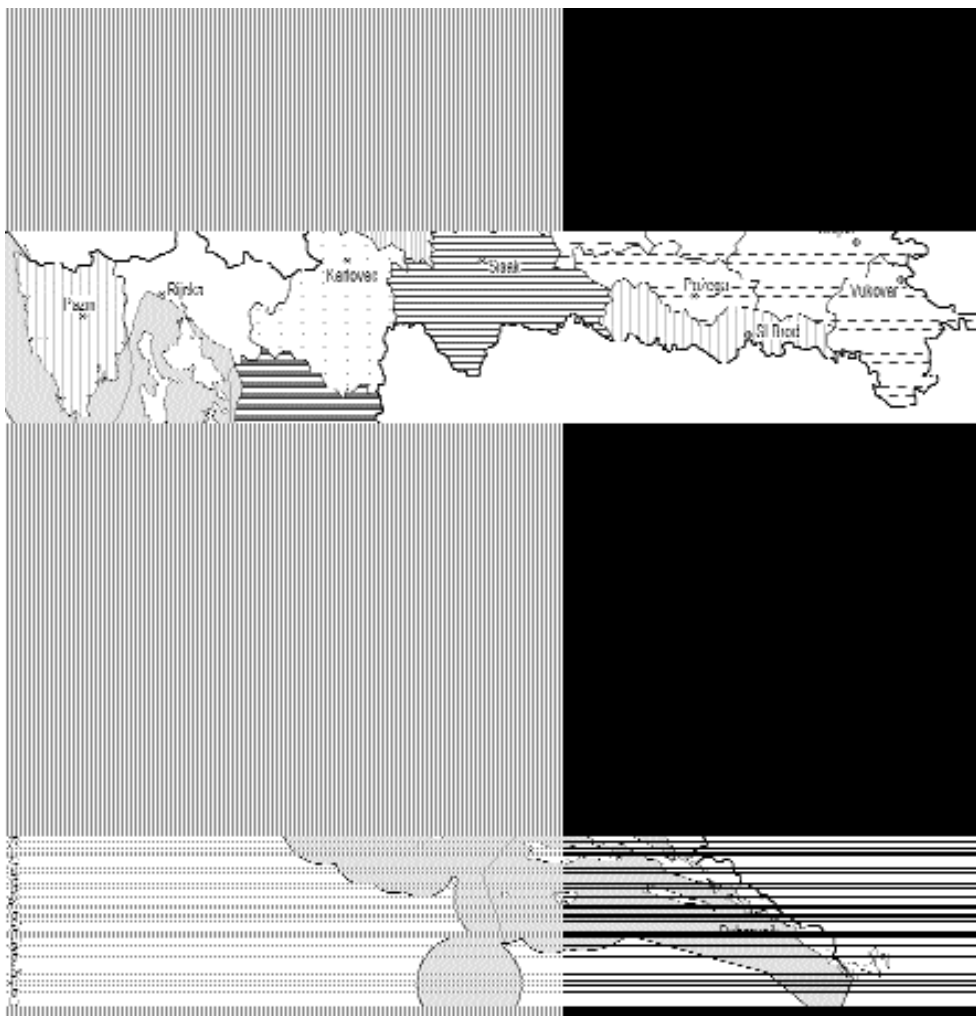
Indikatori	1991.	2001.	Promjena 1991. – 2001.	
			Aps.	%
Broj stanovnika	4.784.265	4.426.365	-357.900	-7,5
Poljoprivrednici				
Broj	409.647	245.987	-163.660	-40,0
Udio	8,6	5,6		-34,9
Socioekonomski sastav				
I.	15,5	3,0		-80,6
II.	33,8	33,6		-0,6
III.	32,7	33,9		3,7
IV.	18,0	29,5		63,9
	100,0	100,0		

Izvor: Popis stanovništva 1991. i 2001.

Iskazano smanjenje broja stanovnika rezultanta je sve nepovoljnijih strukturnih i dinamičkih obilježja stanovništva zemlje do početka 1990-ih godina¹⁹ i rušilačkih utjecaja rata iz prve polovice protekloga desetljeća. Koliko je koji od ta dva čimbenika depopulacije pridonio demografskom regresu u posljednjem međupopisnom razdoblju, teško je pouzdanije odrediti, kako zbog brojnih, izravnih i posrednih, utjecaja ratnih zbivanja na demografski razvoj, tako i zbog različita načina evidentiranja prognanika koji su prisilno ili na drugi način napustili ratom pogođena područja.²⁰ U svakom slučaju, rat je bio izrazit katalizator spiralno-regresivnoga demografskog razvoja koji je bitno pridonio širenju i produbljanju procesa depopulacije (slika 2).

Ratom su najviše pogođene pogranične županije, odnosno županije s povijesno uvjetovanim heterogenim narodnosnim sastavom stanovništva, od kojih su neke već u predratnom razdoblju, 1981. – 1991., bile zahvaćene demografskim izumiranjem (Ličko-senjska), depopulacijom (Sisačko-moslavačka, Karlovačka) i izrazitom gospodarskom recesijom (Vukovarsko-srijemska). To se odražava i na razlike u intenzitetu

depopulacije županija u posljednjem međupopisnom razdoblju (tablica 9).



SLIKA 2
Promjena broja stanovnika u županijama Republike Hrvatske 1991. – 2001.

Najveće smanjenje broja stanovnika u Sisačko-moslavačkoj, Zadarskoj, Karlovačkoj, Šibensko-kninskoj i Osječko-baranjskoj županiji upućuje na to da je iskazana depopulacija u prvom redu posljedica ratnih zbivanja.

Za razliku od toga, relativno najveći demografski regres Ličko-senjske županije u naglašenijoj je mjeri rezultat kumulativnog utjecaja zaostajanja u regionalnom razvoju i rušilačkih utjecaja rata. S najvećom stopom depopulacije u trećem uzastopnom međupopisnom razdoblju, ta je županija čvrsto potvrdila svoje značajke depopulacijske jezgre Hrvatske.

● **TABLICA 9**
Polarizacija naseljenosti
i proces depopulacije
Hrvatske na razini žu-
panija od 1991. do
2001. godine

Prostorna cjelina	Površina km ²	Broj stanovnika		Promjena 1991. – 2001.		Udio u površini stan.	
		1991.	2001. ²¹	Aps.	%	1991.	2001.
<i>Republika Hrvatska</i>	56.542	4.784.265	4.426.365	-357.900	-7,5	100,0	100,0
<i>Županije s porastom broja stanovnika</i>	7.918	662.333	690.128	27.795	4,2	14,0	15,6
<i>Županije s padom broja stanovnika</i>	48.624	4.121.932	3.736.237	-385.695	-9,4	86,0	84,4
– Krapinsko-zagorska	1230	148.779	142.321	-6.458	-4,3	2,2	3,2
– Sisačko-moslavačka	4448	251.332	183.685	-67.647	-26,9	7,9	4,1
– Karlovačka	3622	184.577	141.287	-43.290	-2,4	6,4	3,2
– Varaždinska	1260	187.853	183.720	-4.133	-2,2	2,2	4,2
– Koprivničko-križevačka	1734	129.397	124.348	-5.049	-3,9	3,1	2,8
– Bjelovarsko-bilogorska	2638	144.042	132.887	-11.155	-7,7	4,7	3,0
– Primorsko-goranska	3590	323.130	305.035	-18.095	-5,6	6,3	6,9
– Ličko-senjska	5350	85.135	53.635	-31.500	-37,0	9,5	1,2
– Virovitičko-podravska	2021	104.625	93.259	-11.366	-10,9	3,6	2,1
– Požeško-slavonska	1821	99.334	85.695	-13.639	-13,7	3,2	1,9
– Zadarska	3643	214.777	161.909	-52.868	-24,6	6,4	3,7
– Osječko-baranjska	4149	367.193	330.017	-37.176	-10,1	7,3	7,5
– Šibensko-kninska	2994	152.477	112.809	-39.668	-26,0	5,3	2,5
– Vukovarsko-srijemska	2448	231.241	204.745	-26.496	-11,5	4,3	4,6
– Splitsko-dalmatinska	4524	474.019	462.442	-11.577	-2,4	8,0	10,4
– Dubrovačko-neretvanska	1782	126.329	122.698	-3.631	-2,9	3,2	2,8
– Međimurska	730	119.866	118.368	-1.498	-1,3	1,3	2,7
– Grad Zagreb	640	777.826	777.377	-449	-0,1	1,1	17,6

Izvor: Popis stanovništva 1991. i 2001. prema *Statistički ljetopis RH 2002.* i www.dzs.hr

Polarizacija naseljenosti i suvremeni regionalni razvoj Hrvatske

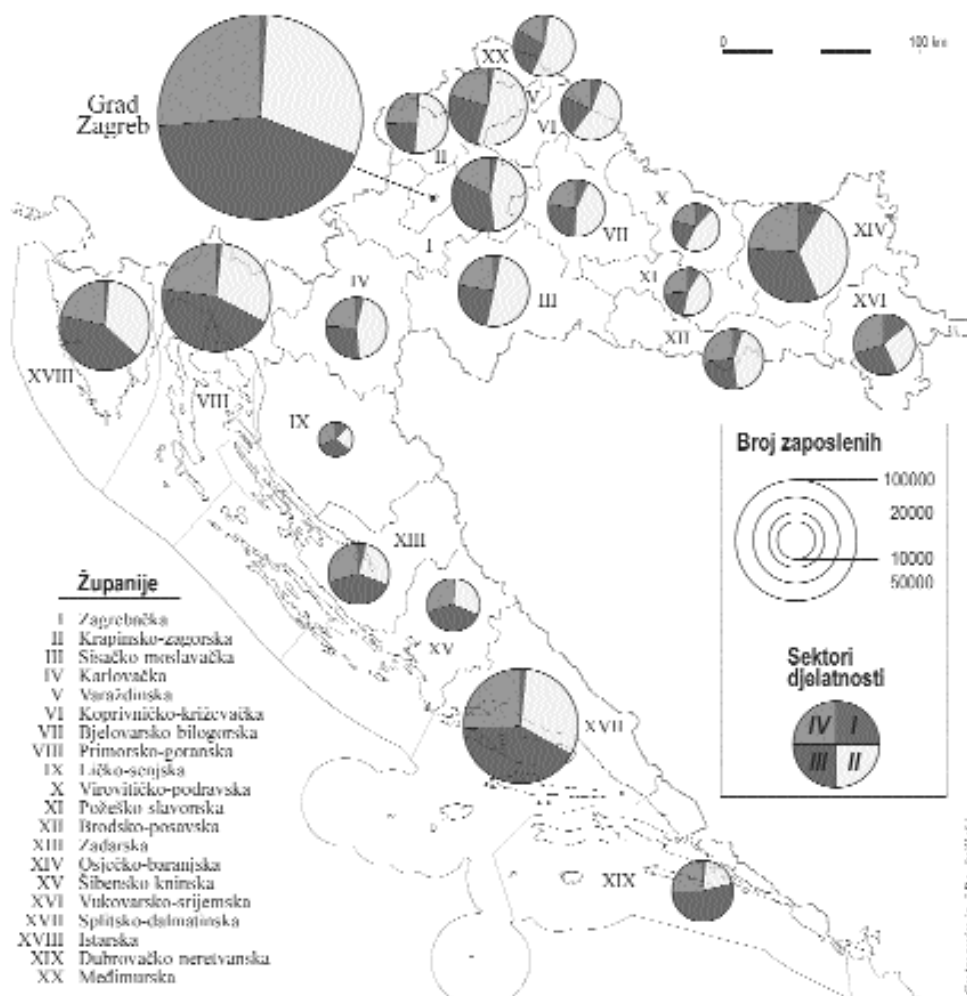
Kumulativni utjecaj polariziranoga razvoja i ratnih zbivanja rezultirali su velikim razlikama u prostornom razmještaju stanovništva između županija s gradskim središtima više razine značenja i depopulacijom zahvaćenih perifernih područja. Zbog razlika u koncentraciji radnoga potencijala, to se neposredno odražava i na regionalni disparitet Hrvatske. Takve razlike u razvijenosti posredno se očituju i u distribuciji broja zaposlenih po županijama 2001. godine (slika 3).

Gotovo petina (19,1%) od ukupnoga broja zaposlenih u Hrvatskoj 2001. bila je u Gradu Zagrebu. Dodaju li se tome i zaposleni u Zagrebačkoj županiji (7,7%), proizlazi da je u Zagrebačkoj socioekonomskoj regiji okupljeno više od četvrtine (26,8%) zaposlenoga stanovništva Hrvatske.

Osim Zagrebačke regije, izrazitijom koncentracijom zaposlenih izdvajaju se i ostale tri županije čija su središta okupljanja makroregionalni centri. Na njih ukupno otpada nešto manje od četvrtine ukupnoga broja zaposlenih Hrvatske (23,4%),

pri čemu ih je najviše u Splitsko-dalmatinskoj (9,2%), zatim Primorsko-goranskoj (7,3%), a najmanje u Osječko-baranjskoj županiji (6,7%).

S druge pak strane, najmanjim brojem zaposlenih izdvaja se Ličko-senjska (1,0%), potom Požeško-slavonska (1,8%) te Šibensko-kninska i Virovitičko-podravska županija (2,0%), dakle, uglavnom slabije razvijene županije bez razvijenijega središnjeg naselja (osim Šibensko-kninske), od kojih su Ličko-senjska i Virovitička županija i izrazito depopulacijska područja.²²



SLIKA 3
 Polarizacija funkcije rada i socijalno-ekonomska struktura stanovništva u županijama Republike Hrvatske 2001. godine

Osim razvijenosti funkcije rada, suvremene značajke regionalnoga razvoja Hrvatske upotpunjuju i postojeće razlike u funkcionalnoj usmjerenosti županija. Tako se najvećim udjelom zaposlenih u primarnom sektoru ističu Vukovarsko-srijemska (14,2%), Ličko-senjska (12,2%) i Virovitičko-podravska županija (11,9%). Po usmjerenosti na djelatnosti sekundarnoga sektora prednjače Koprivničko-križevačka (54,8%), Me-

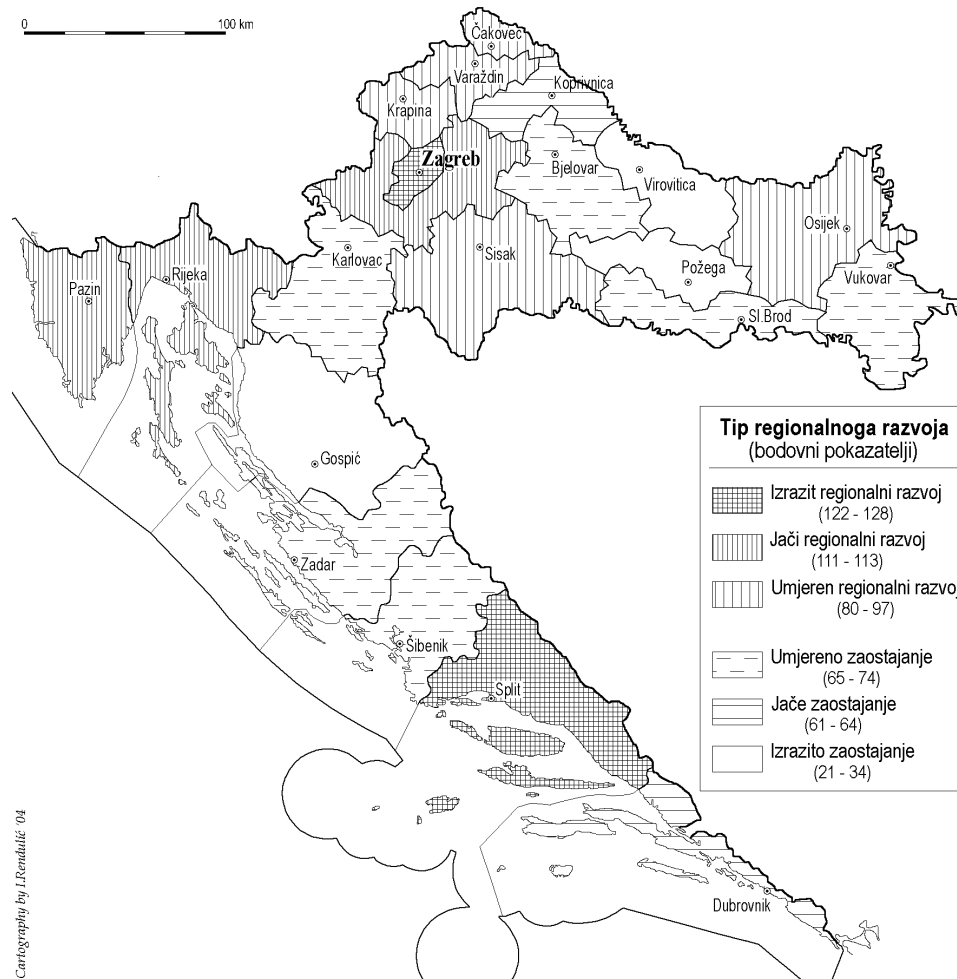
DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 4-5 (72-73),
STR. 701-726

PEJNOVIĆ, D.:
DEPOPULACIJA...

SLIKA 4
Tipovi regionalnoga
razvoja županija
Republike Hrvatske
2001. godine

đimurska (54,5%) i Sisačko-moslavačka županija (50,6%). Najveći udio zaposlenih u tercijarnom sektoru imaju Dubrovačko-neretvanska (54,2%) i Primorsko-goranska županija (44,6%) te Grad Zagreb (42,5%). Zanimljivo je da najveći udio zaposlenih u djelatnostima kvartarnoga sektora karakterizira Ličko-senjsku (31,1%), Šibensko-kninsku (29,7%) te Vukovarsko-srijemsku i Zadarsku županiju (29,6%). Takvo značenje državnih i društvenih djelatnosti u njihovoj socijalno-ekonomskoj strukturi odraz je specifičnoga načina stabiliziranja društveno-gospodarskoga razvoja u tim županijama u poratnom razdoblju.

Recentno istraživanje razvijenosti županija na temelju polariziranoga razvoja i socijalno-ekonomske strukture stanovništva (Pejnović, 2003.) pokazuje visok stupanj korelacije između razvijenosti glavnoga središnjeg naselja, polarizacije demografskih i ekonomskih resursa te regionalnoga razvoja županija. To potvrđuje i redoslijed razvijenosti županija na temelju sintetičkoga bodovnog pokazatelja (slika 4).



Kao izrazita regija jezgre u okviru hrvatskoga prostora razvila se zagrebačka socioekonomska regija (Grad Zagreb i Zagrebačka županija). Tu je na samo 6,6% površine okupljeno 25% stanovništva (1.074.000), gotovo 70% investicija u dugotrajnu imovinu, oko četvrtina aktivnoga stanovništva (24,6%) i ukupnoga broja zaposlenih (26,8%) Hrvatske.

Sekundarne jezgre tvore Splitsko-dalmatinska županija i sjeverno Hrvatsko primorje (Primorsko-goranska županija i Istra). Splitsko-dalmatinska županija zauzima oko 8% površine Hrvatske, na kojoj je okupljeno 10,4% stanovništva (464.000), 4,2% investicija u dugotrajnu imovinu, 9,9% aktivnoga stanovništva i 9,2% ukupnoga broja zaposlenih u zemlji. Sjeverno Hrvatsko primorje zaprema 8,3% površine Hrvatske, okuplja 11,5% stanovništva (511.000), 9,1% investicija u dugotrajnu imovinu, 12,1% aktivnoga stanovništva i 12,4% ukupnoga broja zaposlenih u Hrvatskoj 2001. godine.

S druge pak strane, znatan dio Hrvatske zapremaju slabije razvijena područja s nepovoljnim obilježjima regionalnoga razvoja. Takve razvojno depresivne regije ukupno zauzimaju oko 47% površine, na kojoj je 2001. živjelo 28% stanovništva Hrvatske. Po intenzitetu zaostajanja posebno se ističu Ličko-senjska, Požeško-slavonska i Virovitičko-podravska županija. Zajedničko im je obilježje rijetka naseljenost, nerazvijenost glavnoga središnjeg naselja i zaostajanje u ekonomskom razvoju te više ili manje izrazita depopulacija kao rezultat dugotrajnoga ruralnog egzodusa. Najprostranije kompaktno nerazvijeno područje Hrvatske nalazi se između Karlovca i Siska na sjeveru te Zadra i Šibenika na jugu. U središtu toga rijetko naseljenoga i nerazvijenoga krškog prostora nalazi se Lika. O dubini razvojnih problema ličke regije svjedoči i podatak da njezina matična, Ličko-senjska, županija zaprema čak 9,5% površine Hrvatske, na kojoj živi tek 1,2% stanovništva (54.000) zemlje, te da je na nju otpadalo samo 0,2% investicija u dugotrajnu imovinu, 1,1% aktivnoga stanovništva i 1,0% ukupnoga broja zaposlenih Hrvatske 2001. godine (Pejnović, 2003.).

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Provedena analiza potvrđuje empirijsku spoznaju o visokom stupnju uzajamne povezanosti, interakcije demografskoga i regionalnoga razvoja. Takva njihova povezanost posebno dolazi do izražaja u procesu depopulacije, koji je istodobno i uzrok i posljedica neravnoteže u regionalnom razvoju. Odatle su prostorne razlike u intenzitetu depopulacije i posredan pokazatelj postojećih razlika u regionalnoj razvijenosti.

Prostorni preraspored stanovništva pod utjecajem dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske od početka 1960-ih

godina pokazuje razvojne tendencije karakteristične za tranziciju iz tradicionalnog agrarnog u moderno industrijsko i tercijarno (uslužno) društvo (Ruppert i sur., 1981.). Polarizirani razvoj (s jedne) pratilo je sve veće demografsko praznjenje ruralne periferije (s druge strane), što se odražavalo kao sve veći disparitet regionalnoga razvoja Hrvatske. Taj negativni razvojni proces, međuzavisnog utjecaja razvojnoga zaostajanja i emigracije iz ruralnih područja, u skladu je s teorijskim modelom kumulativne uzročnosti nastanka problematskih područja (Witherick i sur., 2001.).

U radu je potvrđena postavka o proporcionalnom odnosu između pulsiranja regionalnog razvojnog dispariteta i intenziteta depopulacije hrvatskih županija. Tako je do najvećih razlika u relativnoj razvijenosti pojedinih dijelova Hrvatske došlo 1970-ih godina, kao rezultat dinamične socijalno-prostorne pokretljivosti stanovništva u prethodnom desetljeću. Uz najvišu stopu gospodarskoga rasta zemlje u poslijeratnom razdoblju, tome je u znatnoj mjeri pridonijelo i zapošljavanje u inozemstvu.

Bržim razvojem slabije razvijenih područja, do početka 1980-ih godina regionalni disparitet donekle je ublažen. To je, uz oslabljeni ruralni egzodus, pridonijelo ublažavanju depopulacije od 1981. do 1991. godine. Pritom, međutim, treba napomenuti da su iskazani pokazatelji u određenoj mjeri i posljedica boljega popisnog obuhvata zaposlenih u inozemstvu 1991. godine, što je stvorilo privid o većem porastu broja stanovnika u županijama s porastom ili o manjoj ukupnoj depopulaciji u emigracijskim županijama.

Pod utjecajem prije svega ratnih zbivanja, Hrvatska je od 1991. do 2001. zabilježila razmjerno znatan demografski regres, pri čemu je depopulacijom bilo zahvaćeno čak 18 županija. S druge pak strane, naslijeđeni učinci polariziranoga razvoja do početka 1990-ih godina i ratna zbivanja rezultirali su i izrazito neravnomjernim prostornim razmještajem radnih potencijala. Sve je to uzrokovalo da nikad kao danas nisu u Hrvatskoj postojali tako veliki regionalni dispariteti (Sić, 2003.).

S jedne strane, kao izrazit pol razvoja – primarna hrvatska regija jezgre – razvila se zagrebačka socijalno-ekonomska regija (Grad Zagreb i Zagrebačka županija), dok su se kao sekundarne jezgre regionalnoga razvoja razvile Splitsko-dalmatinska županija i sjeverno Hrvatsko primorje (Primorsko-goranska županija i Istra). Polazeći od sadašnjeg broja stanovnika Hrvatske i od aktualnih problema demografskoga i regionalnoga razvoja zemlje, iskazanu polarizaciju stanovništva, radnih potencijala, gospodarstva i posebno investicija u zagrebačkoj regiji može se ocijeniti kao hipertrofiranu aglomeraciju. To nalaže potrebu postupnog usporavanja polariziranoga razvoja Zagreba i poticanje usklađenijega regionalnog

razvoja Hrvatske. To se prije svega odnosi na potrebu usmjerenja većih razvojnih poticaja prema Osijeku kao nosaču stabilizirane naseljenosti Istočne Hrvatske, odnosno osječke funkcionalne makroregije.

Analiza je pokazala da kontinuirano smanjivanje broja stanovnika i najintenzivniju depopulaciju bilježe županije s perifernim položajem i slabije razvijenim glavnim središnjim naseljem. Pritom se posebno ističu županije s najslabije razvijenim gradskim središtem (Ličko-senjska, Krapinsko-zagorska i Virovitičko-podravska županija). Nepovoljnim obilježjima suvremenoga razvoja među njima se posebno izdvaja Ličko-senjska županija, koju karakterizira najveće zaostajanje u regionalnom razvoju Hrvatske i najviša ukupna stopa smanjenja broja stanovnika u promatranom 40-godišnjem razdoblju. S najvećom stopom depopulacije od početka 1970-ih godina, ta je županija potvrdila svoje značajke primarne depopulacijske jezgre Hrvatske.

Iskazana uzročna povezanost između (ne)razvijenosti glavnoga središnjeg naselja i intenziteta depopulacije županija ističe značenje regionalnih centara kao čimbenika demografske stabilnosti županija (Žuljić, 1982.). To nalaže potrebu poticanja razvoja županijskih središta najmanje do ranga slabije razvijenih regionalnih centara, kao jednu od ključnih mjera budućega usklađenijeg regionalnog razvoja Hrvatske.

Tako izrazite razlike u regionalnom razvoju i razmještanju demografskih potencijala sve više opterećuju ukupan razvoj Hrvatske, s negativnim posljedicama za stabilizaciju naseljenosti i gospodarsko restrukturiranje zemlje. Krizna obilježja suvremenoga demografskog i socioekonomskog razvoja na pretežnom dijelu nacionalnoga teritorija, koja su umnogome i uzrokovana regionalnim disparitetom, nalažu potrebu neodgodive primjene mjera i instrumenata politike regionalnoga razvoja da bi se smanjila razlika u stupnju razvijenosti županija. Za razliku od prethodnoga razvojnog koncepta, koji se temeljio na glomaznim sustavima, prije svega industriji, buduća regionalna gospodarska struktura Hrvatske optimirat će se u skladu s novim geopolitičkim i ekonomskim okolnostima. Pri tome treba uzeti u obzir specifične socijalne, kulturne i političke karakteristike svake regije, kao i potrebu za njihovom jačom suradnjom i vezama (Fröhlich, 2001.). Važno mjesto u okviru ravnomjernijega prostornog razvoja zemlje trebala bi imati i obnova zapuštene ruralne periferije, što zbog teških – a ponegdje i nepopravljivih – posljedica ruralnog egzodusa nalaže poseban pristup.²³ Takav – usklađeniji regionalni i prostorni – razvoj pretpostavka je ne samo uspješnijega društveno-ekonomskog razvoja nego i prostorno-funkcionalne integracije zemlje kao cjeline. A na taj način i stabilizacije naseljenosti, kao zasigurno najvažnijega strateškog cilja u procesu integriranja Hrvatske u zajednicu država Europske unije.

BILJEŠKE

¹ Nakon prijekida od 1918. godine, odnosno nakon Drugog svjetskog rata, županijski je ustroj (ponovo) uveden Zakonom o područjima županija, gradova i općina iz 1992. godine, kada je utemeljeno 20 županija. Do prve promjene teritorijalno-upravnog ustroja došlo je 1995. godine, kada su izvršene dvije promjene. Grad Zagreb pripojen je Zagrebačkoj županiji, a njegovo je područje smanjeno na teritorij bivših gradskih općina i Sesveta. Druga se promjena odnosila na suspenziju dvaju kotara s posebnim samoupravnim položajem nakon vojno-redarstvene akcije "Oluja". Do znatnijih promjena prostornog obuhvata županija došlo je usvajanjem novog Zakona o područjima županija, gradova i općina 1997. godine, kada su izvršene sljedeće izmjene: u 10 od dotadašnjih 20 županija promijenjene su granice, broj županija povećan je na 21, Grad Zagreb izdvojen je iz Zagrebačke županije i ustrojen kao posebna teritorijalna i upravna cjelina s položajem županije, dvije su županije promijenile naziv: Zadarsko-kninska u Zadarsku i Šibenska u Šibensko-kninsku. Prilikom tadašnje promjene teritorijalno-upravnog ustrojstva granice su ostale nepromijenjene u sljedećim županijama: Bjelovarsko-bilogorskoj, Brodsko-posavskoj, Dubrovačko-neretvanskoj, Istarskoj, Krapinsko-zagorskoj, Međimurskoj, Primorsko-goranskoj, Splitsko-dalmatinskoj, Virovitičko-podravskoj i Vukovarsko-srijemskoj. Najviše su povećane Ličko-senjska (1607 km² ili 43%) i Šibenska županija (1088 km² ili 56%), a najviše je smanjena Zadarska županija (2695 km² ili 42%) (Bertić, 1996.).

² Najizrazitiji su primjer takva odstupanja Dubrovačko-neretvanska, Sisačko-moslavačka, Bjelovarsko-bilogorska i Ličko-senjska županija, čiji rubni dijelovi gravitiraju prema razvijenijim središtima izvan županije, pa se njihova funkcionalna cjelovitost u naglašenijoj mjeri temelji na usmjerenju (direktivnoj) gravitaciji.

³ Iskazano kretanje narodnoga dohotka od 1962. do 1990. temelji se na stalnim cijenama iz 1972. godine, što se nije moglo izbjeći, jer za to razdoblje postoje samo statistički podaci dobiveni ondašnjom metodologijom.

⁴ Kvantitativno vrednovanje temeljilo se na redosljednosti zastupljenosti županija u vrijednosti pojedinog indikatora na razini Hrvatske. Pritom se pošlo od postojećeg broja županija (21), tako da su svi indikatori vrednovani u rasponu od 1 do 21 bod po načelu: viši redosljed – veći broj bodova, niži redosljed – manji broj bodova. Tako je, primjerice, Gradu Zagrebu, koji zauzima prvo mjesto po broju stanovnika među županijama, dodijeljen 21 bod, dok je Ličko-senjskoj županiji, koja zauzima posljednje mjesto dodijeljen 1 bod. Na isti način vrednovani su i ostali indikatori regionalnog razvoja. Napokon, zbrajanjem bodova za sve indikatore dobiven je bodovni pokazatelj razvijenosti za pojedine županije, odnosno rang-lista njihove regionalne razvijenosti.

⁵ Opširnije o tome u: N. Pokos, 2001. i I. Nejašmić, 2003.

⁶ Odnosi se na prostorni obuhvat županija iz 1992. godine.

⁷ Odnosi se na prostorni obuhvat iz 1992. godine, dakle bez istočne i južne Like, ali s cijelim paškim otočnim prostorom.

⁸ Zbog zanemarivoga useljavanja u Liku, iskazani neto migracijski saldo neznatno se razlikuje od opsega emigracije iz regije, pa se te dvije vrijednosti mogu uvjetno poistovjetiti.

⁹ Odnosi se na prostorni obuhvat prema teritorijalno-upravnom ustrojstvu iz 1992. godine.

¹⁰ Početkom 1980-ih godina u inozemstvu je radio 7391 stanovnik, odnosno 13,0% aktivnog stanovništva Međimurske županije, tako da je po udjelu zaposlenih u inozemstvu to bila vodeća županija u Hrvatskoj. Dodaju li se zaposlenima i članovi njihovih obitelji koji su boravili u inozemstvu, proizlazi da je 1981. u inozemstvu boravilo gotovo 10.000 stanovnika (9697 stanovnika, odnosno 8,3% ukupnoga stanovništva) ove županije.

¹¹ *Narodne novine*, 33/1978. i 31/1981.

¹² Tako nepovoljni pokazatelji posljedica su prije svega činjenice što se, za razliku od prethodnoga međupopisnog razdoblja, podaci odnose na suvremeni prostorni obuhvat Ličko-senjske županije, koja uključuje i tradicionalno emigracijski prostor istočne Like (Krbava i sjeverni dio ličkoga Pounja).

¹³ Više od 85% tadašnjega smanjenja broja stanovnika Šibensko-kninske županije odnosi se na nerazvijeno područje bivše općine Drniš, u kojoj je od 1971. do 1981. zabilježeno smanjenje od -7814 stanovnika, odnosno čak 21,7% manje stanovništva nego na početku toga razdoblja.

¹⁴ Po intenzitetu depopulacije posebno se ističe nerazvijena općina Slunj, u kojoj je zabilježeno smanjenje od -4103 stanovnika, što čini 46% iskazanoga smanjenja broja stanovnika u Karlovačkoj županiji između 1971. i 1981.

¹⁵ Početkom 1980-ih godina u inozemstvu je bilo zaposleno 151.619 aktivnih stanovnika Hrvatske, što je za 42.390 ili 21,8% manje nego 1971. godine.

¹⁶ Početkom 1990-ih godina na radu u inozemstvu bilo je 175.338 stanovnika, odnosno 8,8% aktivnoga stanovništva Hrvatske, što je za 23.719 ili 15,6% više nego 1981. godine.

¹⁷ Glavnina infrastrukturnih objekata Zadra završena je u drugoj polovici 1960-ih godina. U okviru toga osuvremenjena je Jadranska magistrala, izgrađen priključak željezničke pruge Knin – Zadar (1966.) te završena prva faza putničke i teretne luke Gaženica (1968.).

¹⁸ To se posebno odnosi na glavno središnje naselje Krapinsko-zagorske županije, Krapinu (4644 st. 2001.), koja je sa 4481 stanovnikom 1991. bila, a i danas je, najmanje županijsko središte u Hrvatskoj.

¹⁹ Sa 17,4% staroga stanovništva (60 i više godina) dobni sastav stanovništva Hrvatske već je 1991. pripadao tipu "duboka starost" (Friganović, 1987.), dok se prirodni prirast do početka 1990-ih godina (1990.) spustio na samo 0,6‰ (Statistički ljetopis hrvatskih županija, 1993.).

²⁰ Naznačeni problem neujednačenog evidentiranja prognanika i poteškoće egzaktnog utvrđivanja ukupnoga broja stanovnika koji su prisilno napustili svoja naselja zbog ratne agresije podrobnije je obradovoljen na primjeru prognanoga stanovništva hrvatskoga Podunavlja (Živić, 2003.).

²¹ Zbog ublažavanja metodoloških razlika prema prethodnim popisima stanovništva, za 2001. godinu uzeli smo "broj stalnih stanovnika naselja popisa" (stupac 3) iz Popisa stanovništva 2001., koji najmanje odstupa od ukupnoga broja stanovnika iz 1991. godine.

²² Najmanji broj zaposlenih u Ličko-senjskoj županiji između ostaloga je i odraz najmanjega broja stanovnika te županije među istovrsnim jedinicama lokalne samouprave. Ali i činjenica da je karakterizira najveći udio staroga stanovništva (65 i više godina), čak 22,8%, odnosno najveći stupanj ostarjelosti stanovništva (s obilježjem "vrlo duboka starost") među hrvatskim županijama (Nejašmić, 2003.).

²³ Kad je u pitanju izbor razvojne paradigme za najteže zapuštena područja (kakva je, prije svega, Ličko-senjska županija), posebno značenje zaslužuje koncept održiva razvitka. Zbog svoje fleksibilnosti, on se može prilagoditi socijalnim, demografskim i prostornim obilježjima kraja, kao i obilježjima razvojnih lokalnih izvora (Štambuk, 1998.).

LITERATURA

Akrap, A. (2002.), Prostorni razmještaj stanovništva u Hrvatskoj. U: *Hrvatska demografska i demostateška drama* (priredio V. Pavletić), Knjižnica "Kritika", sv. 2, A. G. Matoš d. o. o., Samobor – Udruga "11. siječnja 1972", Zagreb, 32-70.

Baletić, Z., Marendić, B. (1982.), *Nedovoljno razvijena područja SR Hrvatske*, Ekonomski institut Zagreb, Republički fond za razvoj nedovoljno razvijenih krajeva SRH, Republički zavod za društveno planiranje SRH, Zagreb, 131 str.

Baletić, Z. (1985.), *Razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva SR Hrvatske* (uredio: Z. Baletić), Ekonomski institut Zagreb, Republički fond za razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva SRH, Zagreb, 228 str.

Bertić, I. (1996.), Najnovije promjene u teritorijalno-upravnom ustroju Republike Hrvatske, *Geografski horizont*, 2: 14-26.

Bogunović, A. (1985.), *Regionalni razvoj socijalističke Jugoslavije i Hrvatske*, SNL, Zagreb, 213 str.

Friganović, M. (1987.), *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, ŠK, Zagreb, 271 str.

Fröhlich, Z. (1999.), *Koncepcija regionalnog gospodarskog razvitka Republike Hrvatske* (urednik: Zlatan Fröhlich), Ekonomski institut Zagreb, 210 str.

Fröhlich, Z. (2001.), Polazne osnove za razradu koncepcije politike regionalnog razvoja. U: *Kakav regionalni razvitak treba Hrvatskoj* (urednik i redaktor D. Sundać), Ekonomski fakultet Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 3-16.

Koči-Pavlaković, V. (1996.), Regionalni ekonomski razvoj graničnih krajeva: teorijske osnove i modeli. U: *Zbornik radova I. hrvatskoga geografskog kongresa*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 351-358.

Marendić, B., Turčić, I., Mates, N. (1982.), Mjerenje i analiza razvijivosti općina SR Hrvatske. U: *Nedovoljno razvijena područja SR Hrvatske* (redakcija: Z. Baletić, B. Marendić), Ekonomski institut Zagreb,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 4-5 (72-73),
STR. 701-726

PEJNOVIĆ, D.:
DEPOPULACIJA...

Republički fond za razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva SRH, Republički zavod za društveno planiranje SRH, Zagreb.

Marinović-Uzelac, A. (1992.), Regionalizacija iz vidokruga prostornog planiranja, *Društvena istraživanja*, 1 (1): 69-85.

Nejašmić, I. (1994.), Doseljavanje u Zagreb, *Geografski horizont*, 2: 61-72.

Nejašmić, I. (2003.), Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (2): 29-54.

Pejnović, D. (1996.), Geografski aspekt revitalizacije depopulacijskih i ratom pogođenih područja Hrvatske na primjeru Like, *Zbornik I. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb, 255-273.

Pejnović, D. (1999.), *Lika – an example of socio-geographic change in highland Croatia, Sonaravni razvoj v slovenskih alpah in sosedstvu = Sustainable development in the Slovenian Alps and its neighbouring*, Dela, 13, Ljubljana, 317-336.

Pejnović, D. (2003.), Socijalno-ekonomska struktura stanovništva kao indikator razlika u regionalnom razvoju Hrvatske. U: *Zbornik radova; Regionalno razvojna problematika Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja u procesu približavanja Evropskoj uniji*, Univerzitet u Tuzli, Tuzla, 49-66.

Pokos, N. (2001.), Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991.-2001. po gradovima i općinama, *Hrvatski geografski glasnik*, 63: 67-85.

Pokos, N. (2003.), Metodološke promjene u popisima stanovništva, *Hrvatska revija*, III (1): 29-35.

Rogić, V. (1996.), Bitnost problematike regionalizacije i njezin odnos prema županijskoj organizaciji. U: F. Mirošević (ur.), *Hrvatske županije kroz stoljeća* (str. 149-154), Zagreb, Školska knjiga.

Ruppert, K., Schaffer, F., Maier, J., Paesler, R. (1981.), *Socijalna geografija*, Zagreb, Školska knjiga, 159 str.

Sić, M. (2003.), Regional Disparities in Croatia, *Geografski glasnik*, 65 (2): 5-28.

Štambuk, M. (1998.), Prema obnovi periferije. U: I. Rogić, M. Štambuk (ur.), *Duge sjene periferije: prinos revitalizaciji hrvatskoga ruba* (str. 149-153), Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

The Dictionary of Human Geography (edited by R. J. Johnson ... et al.), -4th ed., Blackwell Publishers Ltd, 2000.

Toskić, A., Njegač, D. (2003.), Changes in Political and Territorial Organization and their Impact on Croatia's Urban System and Regional Development, *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (1): 7-24.

Turčić, I. (1997.), *Makroekonomski razvoj županija u Republici Hrvatskoj kroz tri desetljeća (1961/1962. do 1990/1991.)*, 1. dio, *Narodni dohodak županija u Republici Hrvatskoj 1962. do 1990.*, Ekonomski institut – Zagreb, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 185 str.

Turčić, I. (2001.), *Makroekonomski razvoj županija u Republici Hrvatskoj kroz tri desetljeća (1961/1962. do 1990/1991.)*, 2. dio, *Dugoročne tendencije kretanja stanovništva županija u Republici Hrvatskoj 1961. do 1991.*, Ekonomski institut – Zagreb, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 185 str.

Witherick, M., Ross, S., Small, J. (2001.), *A Modern Dictionary of Geography*, London, Arnold, 293 str.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 4-5 (72-73),
STR. 701-726

PEJNOVIĆ, D.:
DEPOPULACIJA...

Živić, D. (2003.), Prognano stanovništvo iz hrvatskoga Podunavlja i problemi njegovog povratka (1991.-2001.), *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (1): 63-82.

Žuljić, S. (1982.), O ulozi regionalnih centara u rješavanju nedovoljne razvijenosti dijelova SR Hrvatske. U: *Nedovoljno razvijena područja SR Hrvatske* (redakcija: Z. Baletić, B. Marendić), Ekonomski institut Zagreb, Republički fond za razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva SRH, Republički zavod za društveno planiranje SRH, Zagreb.

Depopulation of Counties and Disparity in the Regional Development of Croatia

Dane PEJNOVIĆ
Faculty of Science, Zagreb

Differences in regional development have had great importance in determining the direction and intensity of the spatial redistribution of Croatia's population during the second half of the last century. Hence population polarisation and the damaging influence of the war from the first half of the 1990s have given rise to more or less intensive depopulation in the last period between censuses which has affected about 85% of the country's territory. The depopulation of counties as a result of Croatia's regional disparities in the period from 1961 to 2001 has been analysed in the paper, as well as the retroactive influence of population polarisation and economic activities on the existing regional development. Differences in the development of counties have been interpreted through the model of cumulative causality of the occurrence of regional disparity, while spatial distribution of the population between the less developed counties and the centres of polarised development has been examined through the relationship centre – periphery. The research has shown that the greatest developmental setback and consequent decline of population since the early 1960s has been registered by counties with a peripheral position and less developed main central settlement. Rapid ageing and the deteriorated vitality of the population, as a result of emigration processes until the early 1990s, and the damaging impact of the war which followed, caused the highest rates of depopulation also between 1991 and 2001. On the other hand, intensive spatial concentration of the population and subsequent differences in distribution of the work potential have resulted in the highest disparity of Croatia's regional development so far. Its poles are the City of Zagreb, i.e. the Zagreb Region (Grad Zagreb and Zagrebačka županija) and the Ličko-Senjska County, the latter being also affected by the most intensive process of demographic extinction.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 4-5 (72-73),
STR. 701-726

PEJNOVIĆ, D.:
DEPOPULACIJA...

Entvölkerung der Gespanschaften und regionale Entwicklungsdisparität in Kroatien

Dane PEJNOVIĆ
Naturwissenschaftlich-Mathematische Fakultät, Zagreb

Die regionalen Unterschiede im wirtschaftlichen Entwicklungsstand haben räumliche Verteilung sowie Siedlungsdichte der Bevölkerung Kroatiens in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts wesentlich beeinflusst. Die damit einhergehenden polarisierenden Siedlungstendenzen und die verheerenden Folgen des Kriegsgeschehens in der ersten Hälfte der 90er-Jahre hatten zur Folge, dass in der Zeit zwischen den letzten beiden Volkszählungen (1971 und 2001) auf etwa 85% des staatlichen Territoriums der Entvölkerungstrend mehr oder weniger stark ausgeprägt war. Diese Studie widmet sich der Untersuchung der Entvölkerung in den kroatischen Gespanschaften als einem Ergebnis der regionalen Entwicklungsdisparität im Zeitraum von 1961 bis 2001, ferner der Rückwirkung, den die Polarisierung von Besiedlung und wirtschaftlicher Tätigkeit auf die aktuelle regionale Entwicklung ausübte. Die jeweiligen Unterschiede im Entwicklungsstand der Gespanschaften werden erklärt anhand des Modells kumulativer Kausalität bei der Entstehung regionaler Entwicklungsdisparität, während die räumliche Verteilung der Bevölkerung auf die weniger entwickelten Gespanschaften einerseits und die Ballungszentren polarisierter Entwicklung andererseits anhand des Verhältnisses Zentrum-Peripherie beleuchtet wird. Die Untersuchung ergab, dass die peripher gelegenen Gespanschaften mit ihren weniger entwickelten Zentren am rückständigsten sind und daher den größten Bevölkerungsrückgang seit den 60er-Jahren des 20. Jahrhunderts zu verbuchen haben. Der beschleunigte Alterungsprozess und die verminderte Vitalität der Bevölkerung als Resultate der Abwanderung bis zum Beginn der 90er-Jahre sowie die verheerenden Kriegsfolgen der nachfolgenden Jahre hatten zur Folge, dass die Entvölkerungsrate auch im Zeitraum 1991–2001 in diesen Gespanschaften am höchsten war. Andererseits haben die Ballung der Bevölkerung in bestimmten städtischen Großräumen und die somit entstandenen Unterschiede in der Verteilung der arbeitsfähigen Bevölkerung die bislang größte Disparität in der regionalen Entwicklung Kroatiens nach sich gezogen. Die diesbezüglichen Pole sind der Großraum Zagreb (die Stadt Zagreb und die Zagreber Gespanschaft) als das bevölkerungsreichste Ballungszentrum des Landes und die Gespanschaft Lika-Senj, die am stärksten vom demografischen Aussterben bedroht ist.